

Počátek nové epochy

O potřebě vybudovat v Evropě sociální demokracii

ERHARD EPPLER
říjen 2010

Obsah

Konec tržně radikálního století	5
Tržně radikální hegemonie místo sociální demokracie	5
Co dělat?	7
Achilleův štít	7
Základní sociálně-demokratické hodnoty	9
Sociální soudržnost	10
Sociální demokracie v Evropě	11
Literatura	14

Konec tržně radikálního století

Když si velké banky navzájem tak nedůvěřovaly, že si už mezi sebou nepůjčovaly žádné peníze, pokud jim stát nedal záruku, že je dostanou zase zpátky, byla nejen vyvrácena, ale i zesměšněna víra, že se trhy nejlépe regulují samy. Když vinou finanční krize společenský produkt mnoha států spadl více, než o co předtím v několika letech vzrostl, bylo i po příslibu, že se trhy musejí nechat jen nerušeně vládnout, aby pak konečně trvale rostoucí bohatství prokápalo i k těm chudším. A když pak bylo jasné, že tržně radikální tlak na snížení daní ve státech, které musely zachránit své banky a své hospodářství nepředstavitelnými sumami, působí jednoduše komicky, zdálo se, že nastal konec epochy, který začal ve Velké Británii Margaret Thatcherovou a v Německu dopisem hraběte Lambsdorffa Helmutu Schmidtovi.*

Skončila epocha, v níž se od státu – a tím i od politiky – očekávalo stále méně a od trhů stále více. Stát ale zjevně nebyl žádný vysloužilý model. Byl tady mimo jiné k tomu, aby dal trhům rámec: právní, aby bylo jasné, co je v soutěži dovoleno a co ne; sociální, aby z práce nezůstala jen její cena, ale i aktivita lidí, kteří mají své potřeby a svou ústavou zaručenou důstojnost; a konečně ekologický, který musí dbát na to, aby jedna generace nezruinovala přírodní základnu života pro tu příští a přespříští. Ale kdo uskuteční tento obrat epoch? V Německu od října 2009 zažíváme, co se stane – a co se také stát musí, když vládnou nebo spoluvládnou právě ti lidé, kteří nás svými dogmaty dovedli do krize a nyní si myslí, že by ve vysoce zadlužených státech mohli věčným nátlakem prosadit, co jako příslib dosloužilo: oslabení státu bez spoutání zejména finančních trhů. Protože v této vládě působí také někteří křesťanští demokraté, kteří lépe porozuměli znamením doby, nemůže se sjednotit ani na „jen tak dál!“, ani na novém začátku, takže ani voličům této koalice nebude jasné, co vláda, pro kterou hlasovali, vlastně chce.

Podle dotazníkových šetření by sociální demokraté a zelení dnes mohli společně počítat s většinou křesel ve Spolkovém sněmu, a to dokonce bez strany Levice. Ne proto, že by teď voličské masy zase proudily k sociální demokracii, nýbrž proto, že se zelení blíží hranici 20 %. Krize evropské sociální demokracie však nekončí, protože Sarkozy, Merkelová a Berlusconi nevědí jak dál. Kde se tazatelé při výzkumu veřejného mínění ptají voliček a voličů, zda jsou pro minimální mzdy nebo pro zvýšení nejvyšších sazeb v dani z příjmů, vyslovuje se v rozhodující části evropských zemí jasná většina pro odpově-

di, které jsou v programech sociálních demokratů. Ale to není ani zdaleka důvod, aby je také volili. Dokonce i potom, kdy se od konzervativců a liberálů už mnoho neočekává.

Tržně radikální hegemonie místo sociální demokracie

Mezitím je většina sociálních demokratů v Evropě jednotná v tom, proč tomu tak je. V celé Evropě, přirozeně ne všude ve stejném rozsahu, zasáhla tržně radikální vlna, která přešla po celé zeměkouli, také sociálně-demokratické strany, zvláště když právě vládly. Méně silně než konzervativce, ještě méně než mnohé liberály, ale ne bez důsledků.

Dnes je snadné je za to kárat. Ale když v mediální demokracii prakticky všechny hospodářské redakce a 90 % politických redaktorů přísahá na určité učení, je sotva možné důsledně se proti tomu postavit – i když se smíříme s tím, že příští volby prohrajeme a doufáme, že snad zvítězíme v těch přespříštích.

Tržním radikálům se nejpozději v prvním desetiletí nového století dokonce podařilo dát pojmu reforma nový obsah. Náhle už „reforma“ neznamenala krok – i když mnohdy jen malý – k sociálnímu vyrovnání. Teď byla reforma to, co odstraňuje překážky trhům, zbavuje „hospodářství“ obtíží a zmírňuje státní výdaje, především na sociální zabezpečení. Jestliže kdysi byla ochrana zaměstnanců před výpovědí důležitou reformou, pak se jí dnes stalo její odstranění, neboť *přijímání a propuštění* má stupňovat dynamiku hospodářství a tím i hospodářský růst. Co udělá vláda, která musí denně skoro ve všech novinách číst, že její země je koncovým světélkem v Evropě, že je tu skoro o procento nižší růst než jinde, zato však vyšší nezaměstnanost jen proto, že se vláda zříká reforem, které přeče jinde přinášejí takové požehnání. Tak to bylo v zemi s hospodářsky největšími možnostmi, než se Gerhard Schröder rozhodl pro Agendu 2010.

Nikdo nepřemýšlel důkladněji o účincích tržně radikální hegemonie na sociální demokracii, než nizozemský vůdce strany Wouter Bos, který mezitím odstoupil. Dne 25. ledna 2010 v přednášce v Amsterdamu, se krátce před svým odchodem zamýšlel nad Třetí cestou, o které mnil, že byla holandským vynálezem, než jí Tony Blair dal jméno: „Uvedli jsme Třetí cestu do praxe, aniž bychom ji pojmenovali,“ řekl tehdy.

To nebylo jen přizpůsobení, řekl Bos, co působilo na nizozemské sociální demokraty: „Namísto sociálního státu činícího lidi závislími, byla idea vyvinout aktivující sociální stát“ (Bos 2010). Aktivující sociální stát, který zabránil, aby děti příjemců sociální pomoci – a jejich děti – nemuseli zase žít ze sociální pomoci, to byla myšlenka, která vznikla v sociální demokracii, a také spíše u levicových politiků, jako byl Jan Pronk. Ale nepočítali s tím, že mezitím měli co dělat s jiným, odpoutaným kapitalismem: „Progresivní zastánci Třetí cesty se šli lehnout ve chvíli, kdy zde byl přiměřeně kontrolovaný volný trh, ale probudili se s nespoutaným monstrem.“ Bos je dostatečně sebekritický, aby dodal: „Ale bylo to skutečně tak? Protože kdo monstrem odpoutal?“ Proti tomuto odpoutanému monstru se nikdo nedokázal ubránit: „Zaměstnanci ztráceli sílu tváří v tvář korporátnímu vládnutí. Vlády ztráceli moc tváří v tvář mezinárodním společností“ (Bos 2010).

Kdo se s tím nechtěl spokojit, tomu bylo řečeno, že to všechno je důsledek globalizace, nezadržitelného procesu, kterému nemůže nikdo a nic zabránit. Bos: „Příliš dlouho se nás neoliberalové snažili přesvědčit, že globalizace je anonymní a nevyhnutelný pohyb, který nastal a kterému nemůžeme uniknout“ (Bos 2010). Na konci bylo to, co tržní radikálové směle plánovali „stále rostoucí anglosaský ekonomický systém, stále klesající veřejný sektor a volnější a rozšiřující se trhy“ (Bos 2010).

Bos – a proto je jeho projev tak cenný pro všechny sociální demokraty – nás činí účastníkem svého vlastního učebního procesu. Patří k němu jeho závěr: „Byl jsem pevně přesvědčen, že je někdy jednodušší a lepší chránit veřejné zájmy z pozic trhu, než se pokoušet zkrotit trh tak, aby veřejné zájmy nepoškozoval“ (Bos 2010).

Bos také nezapomíná, že vítězství a ztroskotání tržních radikálů má i morální stránku: „Lidská důstojnost je podmínována neustálým tlakem komercializace na veřejné mínění, systematickým útokem na základní potřebu chtít víc, víc a víc, teď a teď a všudypřítomné posilování individuálních zájmů a emocí jako jediné věci přinášející štěstí. Nakonec to rozruší společnosti, protože to činí lidi netečnými k sobě navzájem“ (Bos 2010). Egoismus je lidský, nemůžeme ho zatracovat. Ale co se stane, když ho systematicky povzbuzujeme, slavíme a povyšujeme na ideál? Wouter Bos o tom zevrubně hovoří, protože on, aktivní politik, který ví, co je vládní odpovědnost, nám objasňuje, jak došlo k tomu, že tržní hegemonie sociální demokraty Evropy nejen tížila, vyzývala k odporu, ale přímo také fascinovala a přiměla k ústupkům, které ještě

dnes vedou k tomu, že po sociálně-demokratických alternativách k tržnímu radikalismu je jen malá poptávka.

Snad by bylo možné připojit k nizozemské analýze – aspoň ve formě otázek – ještě toto: Nebylo také osudné, že se tržní radikálové vydávali jen a jen za pokrokové? Že převzali pojem reformy a že ho překroutili? Že tím zasáhli mnohé sociální demokraty, kteří přece vždy chtěli být pokrokové, na velmi citlivém místě? A nevyplývá z toho také otázka, zda by neměli sociální demokraté v 21. století příležitostně chránit určité věci velmi energicky, i když se útočníci tváří progresivně? Třeba solidární systém ve zdravotnictví nebo progresivní daň z příjmu, což se oboje osvědčilo už před mnohem více než sto lety.

K tomu se váže další otázka: je pojem inovace pro sociální demokraty programově vhodný? V průmyslu jsou technické inovace nezbytné, dochází k nim, ať je politika žádá, nebo ne. A v politice? Je tu vše, co je nové, nadřazeno tomu dosavadnímu? To byla, formulována jako odpověď a nikoli otázka, argumentace tržních radikálů. Neměli bychom znovu nalézt jasná kritéria pro to, co uznáváme jako pokrok?

K tomu, co nejen němečtí sociální demokraté nazývají „Nový střed“, řekl Sigmar Gabriel na drážďanském sjezdu naléhavě potřebná slova: „Politický střed v Německu nikdy nebylo pevné místo, nikdy to nebyla určitá společenská skupina. (...) Politický střed v zemi získal ten, kdo měl v očích většiny lidí správné otázky a měl na ně připraveny správné odpovědi“ (Gabriel 2009: 6). Přizpůsobovat se aktuálně vládnoucímu proudu nevede do středu, nýbrž na politické scestí. Pak jsme postradatelní. Starší sociální demokraté vědí, že byly doby, kdy sociálně-demokratické požadavky byly jasné jen menšině. Většina chtěla něco jiného, a tak volila jinak. Bylo to k zlosti, ale bylo to pochopitelné. Dnes v mnoha evropských zemích souhlasí většina se sociálně-demokratickými představami a záměry – pro dvě třetiny Němců je demokracie totožná se sociální demokracií, nedostatek sociální spravedlnosti vzbuzuje pochybnosti o demokracii, ale velká část této většiny nevěří sociálním demokratům, že dosáhnou svých cílů. Někteří dokonce pochybují, že to skutečně chtějí, někteří jim přiznávají dobrou vůli, ale ne potřebnou sílu, aby se prosadili. To má také co dělat s rostoucí skepsí vůči každé politice. V Německu tři ze čtyř voličů jsou toho mínění, že se země nevyvíjí správným směrem. Ale polovina těchto tří čtvrtin už nedůvěřuje žádné straně, že na tom něco změní. Kde si už ale nedovedou představit, že politika něco změní, mají levicové strany zvlášť těžké postavení.

Co dělat?

Konzervativci chtějí jen málo měnit, chtějí se starat o to, aby byl pořádek a fungovalo hospodářství. To mohou zpravidla také do jisté míry splnit. Ale dosáhnout sociálního vyrovnání, větší spravedlnosti? To by bylo krásné, ale příliš krásné, aby to byla pravda. Když k tomu ještě přidáme zvláštní ztrátu důvěry, protože někteří sociální demokraté se pod vlivem tržně radikální hegemonie vyjádřili, že spravedlivé rozdělování je předvčerejší téma, pak se nemůžeme divit ubohým volebním výsledkům.

Co dělat? Cynikové by mohli vsadit na zapomnětlivost lidí: po třech letech mají lidé jiné vzpomínky a jiné starosti. Svědomití intelektuálové by mohli argumentovat, že je třeba mít nový program. Ale němečtí sociální demokraté přijali dlouho před svou volební porážkou z 27. září 2009 nový Hamburský program, který neobsahuje žádné stopy tržně radikálního myšlení, nemluvě vůbec o tom, že také v předcházejícím Berlínském programu se o tom nic nenajde. Tvůrci mínění nechtou základní programy.

Tak zbývá cesta, kterou by mnohý, kdo si příliš nepotrpí na politický realismus, mohl odbýt jako naivní. Mohli bychom zpracovat svou minulost, postavit se k ní čelem, přiznat chyby, ale také vysvětlit, jak k nim došlo. Mohli bychom se pokusit znovu získat důvěru těch, kdo už nám nevěří. Ne tím, že jednoduše omluvíme, co se stalo, ale tím, že ukážeme, co může způsobit v mediální společnosti totální hegemonie ideologie, která se kromě toho vydává za vědu. To ovšem nejde bez toho, že slovo dostanou také kritici zvenku. Taková práce by mohla probíhat na národní nebo evropské úrovni, dokonce snad nejdříve národní a pak evropské. Fórem by mohly být nadace, v Německu asi Nadace Friedricha Eberta nebo některá z církevních akademií. Cílem by nemělo být, že se strana očistí. Tím by se všechno jen zhoršilo. Ale kdyby z toho vyplynulo, nejen že se udělaly chyby, ale i to, že chyby nejsou dílem temných zrádců, nýbrž omylných lidí, kteří se, abychom mluvili slovy Goethova Fausta, sice „usilovně namáhali“, ale nebyli si žel „vědomí“ „pravé cesty“, mohlo by to vnitrostranicky pomoci.

Kdyby pak evropské zpracování mohlo končit řadou společných tezí k minulosti a budoucnosti, mohlo by to, zvláště u přemýšlivých pozorovatelů, přinejmenším vzbudit nový zájem o starou, ale zřejmě ještě stále citlivou, sebekritickou a otevřenou stranu.

Achilleův štít

Na vrcholu tržně radikální epochy byla na seznamu best-sellerů v USA a ve Velké Británii kniha o devíti stech stranách se zvláštním názvem Achilleův štít (*The Shield of Achilles*). Jejím autorem byl bystrý historik, který působil také jako poradce amerických prezidentů, Philipp Bobbit. Z titulu není zřejmé, že kniha obsahuje dějiny státu, především jeho posledních 500 let, a to s ohledem na vztahy mezi zbrojní technikou, vojenskou organizací a státní formou. Jde tedy zdánlivě o čistě vědecké dílo.

Politickou záležitostí se stalo tím, že Bobbit ze svého šetření vyvodil, čím by byl stát 21. století, ano, čím by se stát mohl: tržním státem (*market state*). Nejsou tu zajímavé tři různé formy tohoto tržního státu, které autor rozlišuje, zejména když Bobbit jedné z nich – *podnikatelskému tržnímu státu* – dává přednost.

Tržní stát se od všech ostatních forem státu liší tím, že není určen pro správu lidí, ale už jen trhů. Občanky a občané tohoto tržního státu se mají laskavě řídit podle trhů. Ty jim musí nabídnout *příležitosti* – pokud možno v hojném počtu a pokud možno atraktivní. Kdo dovede tyto *příležitosti* využít, nepotřebuje žádnou další pomoc, kdo v tom není zdatný a důvtipný, má prostě smůlu. Stát není pro něho příslušný.

To může být pro trh zbožím a pro mnohé služby vhodný recept. Ale u Bobbita se to vztahuje také na trh práce, na trh se vzděláním a dokonce na bezpečnostní trh. Trh práce musí fungovat také pomocí *přijímání a propouštění*. Za fungování trhu práce je stát odpovědný. Za toho, který přitom vyjde naprázdno, už odpovědný není. Na vzdělanostním trhu je za málo peněz vzdělání ubohé, za více peněz solidní a za mnoho peněz excelentní. Kdo nemá vůbec žádné peníze, na trhu není. Udivuje, že podle Bobbita trh ručí nejen za sociální zabezpečení, nýbrž také za bezpečnost před zločinem. Kdo se chce pojistit na stáří, zná telefonní číslo pojišťovacích koncernů, a kdo se necítí doma v bezpečí, ví, v jaké agentuře si bezpečnost koupí. Bobbitův tržní stát se zřídka dokonce toho, co je po staletí jádrem státu – monopolu na násilí. Všechno se stává zbožím na prodej, které si někteří mohou dovolit a mnozí ne.

Pravděpodobně by Bobbitův tržní stát ani pak nikde na světě neexistoval, i kdyby se tržní radikalismus sám nevyvrátil. Ale Bobbit domyslel do konce, co jiní formulovali jako prosté pěstní právo: „čím méně státu, tím svobodnější je občan“, nebo: „trh je vždycky chytřejší než politika“.

V tržním státě se občan stává zákazníkem. Jako zákazník je na trhu králem a zákaznice je královnou. Jako občanka už nemá co říct. Politika není zakázána, ztrácí svůj předmět, stává se bezpředmětnou. Jak může parlament vést spory o školské politice, když přece každý může – a také musí – sám rozhodnout, kolik chce za vzdělání vydat? Žádný parlament a žádná vláda si také nepotřebuje dělat starosti s policií a vnitřní bezpečností. Co je třeba vyřídit, to se odehraje mezi zákazníkem a bezpečnostní agenturou. Jistě, tak daleko to nikde nedošlo a tak daleko to také nikde nedojde, ani ve Spojených státech. Ale my všichni jsme byli na této cestě. Když byly v našich obcích privatizovány veřejné služby, městská doprava, zásobování vodou, měly městské rady stále méně co rozhodovat. A občané se staly zákazníky, o něco pumpnutými nebo rozzlobenými, ale už nemělo smysl obrátit se na spřátelenou městskou radní. Ta také nemohla nic změnit. Rovněž v Evropě se snižoval počet policejních služeben, zatímco bezpečnostní agentury vzkvétaly.

Bobbitův tržní stát nám můžeme pomoci, abychom si představili podobu státu, který musí být odpovědí na tržní radikalismus – je to stát občanek a občanů. Vytvářejí stát, jsou mu odpovědny, platí ho a pro ně je tu. Tento stát má povinnost – a přirozeně také právo – dbát na to, aby se zbožím nestávalo to, co se zbožím stát nesmí. Vzdělání není zboží, které si jeden může koupit a druhý ne, nýbrž lidské právo, jemuž je stát povinen sloužit. Bezpečnost před zločinem není zboží, které si někteří mohou dovolit a mnozí ne, nýbrž závazek státu, protislužba za jeho monopol na násilí. Také sociální jistota není zbožím. Stát občanů je příslušný pro životní podmínky důstojné člověka. Ve státě občanek a občanů patří prvenství politice, tedy prvenství vůle jeho občanek a občanů. Je to také prvenství před zákony trhu.

To také znamená, že při pochybnostech se musejí články ústavy prosadit proti výsledkům trhu. Když třeba podle německého základního zákona je stát povinen dbát na důstojnost člověka, pak jsou mzdy, které nezajišťují obživu, nepřipustné už jako porušení důstojnosti člověka, i když trh nabízí za mnohé činnosti jen hladové mzdy.

Ve státě, v němž jsou občanky a občané poslední instancí, mají přirozeně také právo uplatňovat se tam, kde to pro sebe považují za správné: v hospodářství jako podnikatelé nebo zaměstnanci, jako zákazníci, střešitelé a investoři, ale také ve všech částech občanské společnosti – v odborech a sdruženích, ve spolcích a politických stranách, v kostelích, synagogách a v mešitách.

Ve státě občanů není vitální občanská společnost konkurencí státu. Nemůže ho nahradit, spíše podněcovat, opravovat, odvážit se sociálních nebo pedagogických experimentů, také zaplňovat mezery, které jednání státu vždy zanechává. Demokratický stát a občanská společnost se vzájemně potřebují. V optimálním případě se navzájem posilují.

Kde chce občanská společnost převzít svůj díl odpovědnosti, ozývá se volání po lidovém hlasování. Přivádí občanskou společnost blíže těm, kdo bývají stále častěji negativně hodnoceni jako „politická třída“. Rizika skrytá v požadavcích lidu a v jeho rozhodování může zmírnit moudré zákonodárství. Kdo chce v 21. století oživit a revitalizovat demokracii, nemůže pominout lidové hlasování.

Trvalý růst

Profesor Meinhard Miegel patří už trvale k politickým vědcům, kteří neztrácejí kontakt s praktickou politikou. Je tomu tak díky jeho po desetiletí neporušenému spojení s jednou z nejlepších a nejoriginálnějších hlav německých křesťanských demokratů Kurtem Biedenkopffem. Miegel má rovněž svůj vlastní ústav. Nyní, ve věku, kdy si jiní dopřávají zasloužený odpočinek, překvapuje Miegel veřejnost kacířskými tezemi. Týkají se tématu, v němž souhlas a tabu dosud byly blízko sebe – hospodářského růstu.

Miegel jako také jiní očekává, že hospodářství v zemích na prahu vyspělosti jako je Čína nebo Brazílie ještě nějaký čas rychle poroste, lze doufat, že podobně tomu bude i v některých rozvojových zemích. Ve starých průmyslových zemích v západní a střední Evropě se ale historicky jedinečné období rychlého růstu chýlí ke konci. Přirozeně ne náhle, ale přírůstky růstu, které se už po desetiletí zmenšují, se budou i nadále zmiřňovat, pokud budeme počítat s průměrem, kolem kterého růst kolísá. Nástroje, kterými byl růst dosud s velmi s velmi rozdílnými výsledky podněcován, jako jsou snížení daní nebo úvěrové financování prorůstových programů, nepřicházejí při rekordním zadlužení státu v úvahu. Pokud ale ještě existuje růst, musí být použit ke snížení dluhů, k odstranění škod na životním prostředí a k zvládnutí katastrof. Na životní kvalitu lidí nemá žádný vliv.

Ne, Miegel není proti růstu. V částech světa je nutný a nevyhnutelný. Jen sázku evropských průmyslových zemí na růst považuje za nerealistický. To ale znamená, že kdo povyšuje růst na politický cíl, pokud možno na nejvyšší nebo jediný, jako Angela Merkelová, musí ztros-

kotat. To přirozeně nelze chápat tak, že by vlády měly nyní usilovat o „nulový růst“. To by bylo ještě nesmyslnější, než si klást za cíl růst o tři nebo čtyři procenta. Když na konci roku statistici vypočítají, že růst činí jedno nebo dvě procenta, je to pořád lepší, než kdyby došlo ke stejné velkému poklesu.

Navzdory krásným plakátům nejrůznějších stran nemůžeme růst nebo také „rozmach“ nikdy volit. Obojí vždycky závisí více na světové konjunkturu než na národních vládách. To bude v budoucnu tak zřejmé, že už nikdo nebude takové plakáty vylepovat.

Ale jaký to má důsledek? Hádku o kozí chlup, tedy o tom, zda je růst dobrý nebo špatný? Doufejme, že ne. Spor o to, jak máme všem faktům navzdory přece jen znovu podněcovat růst? Toho asi nebudeme ušetřeni. Ale nebude to mít žádné praktické důsledky. Snad by se mohli sociální demokraté upamatovat na to, že – jak se lze dočíst v Berlínském programu SPD – před vzednutím tržně radikální vlny už jednou tvrdili, že méně záleží na míře růstu jako na tom, co roste. V praxi jsme už dále než v teorii. Chceme, aby spotřeba fosilních energií nerostla, ale snížila se. Proto má růst všechno, co tuto spotřebu snižuje. Když se dnes v celé Evropě mluví o „zeleném růstu“, znamená to, že má růst to, co klimatické změny brzdí. Snižovat se má to, co je urychluje.

Stručně řečeno: to, co potřebujeme, není spor ekonomů – nebo dokonce filozofů – o blahu nebo kletbě hospodářského růstu, nýbrž politický diskurs o tom, co má růst a co ne. Pochopitelně z toho vyplyne, že existuje široká oblast zboží a služeb, která se může jednoduše přenechat trhu, v níž politika nemusí naléhat ani na růst, ani na jeho snížení. Pro politiku budou důležité oblasti, v nichž obecné blaho vyžaduje rychlejší růst nebo také jeho rychlejší snižování.

Také tady jsme v praxi už dál než v teorii. Když Frank-Walter Steinmeier v roce 2009 vyložil před německým Spolkovým sněmem v obsažném poselství, co je třeba udělat v nejbližších čtyřech letech, nepožadoval hospodářský růst, nýbrž popsal právě oblasti, v nichž by se měl podpořit růst. Byly to kromě obnovitelné energie a dalších investic, které by měly učinit Německo *udržitelným*, především služby pro rozvoj člověka. Celkem působivý seznam pro vybraný, selektivní růst.

Trhy rozhodují o tom, zda hospodářství ve svém celku roste. Proto měly tržní radikálové úspěch s tezí, že čím je trh svobodnější a méně regulovaný, tím vyšší jsou hospo-

dářské přírůstky. Snížení daní podnikatelům mělo urychlit růst. To je argument, proti kterému se obtížně něco namítalo. Stručně řečeno: Kdo chce, aby se ve statistice hrubého domácího produktu objevil co možná nejvyšší přírůstek, musí vsadit na trhy a řídit se požadavky hospodářských bossů. Politicky to má většinou následky, které odporují sociálně-demokratickým představám. Vůle k všeobecnému růstu byla jedním z nástrojů, s nimiž tržní radikálové vyřadili své protivníky a chtějí je vyřadit i v budoucnu. Kde společnost vede spor o to, co má růst a co raději ne, musí se víc odvážit politiky. Jde o to, co je pro polis lepší. Kdo chce, aby politika znovu získala primát, musí vést diskusi o růstu jinak než dosud. Ne o promile více nebo méně ve statistice, ale o naléhavě nutném, neškodném a škodlivém růstu. Měřítka nechybí: co urychluje a brzdí klimatické změny, jaký růst je *udržitelný*, tedy trvalý, stálý? Jaký růst zvyšuje kvalitu života a jaký ji ohrožuje?

Základní sociálně-demokratické hodnoty

Kde evropští sociální demokraté diskutují o své budoucnosti, neopomíjejí hodnoty, základní hodnoty, které půldruhého století formují sociálně-demokratickou politiku. Týká se to také statě Jona Cruddase a Andreji Nahlesové (Cruddas, Nahles 2009). Je důležité, že evropské sociální demokraty spojují základní hodnoty. Vždy se jedná o – mnohdy pozměněnou – triádu francouzské revoluce. To je, pro všechny stejně, nejdřív vždy svoboda (*liberté*) a na třetím místě solidarita (*fraternité*). Některé strany si ponechaly rovnost (*égalité*), jiné ji nahradily „spravedlností“ a vysvětlily, kdy spravedlnost vyžaduje rovnost a kdy ne.

Triáda francouzské revoluce je základnou nejen sociálních demokratů, nýbrž celé evropské demokracie. Tyto hodnoty jsou snad nejen v Německu součástí programů křesťanských demokratů. A je to tak dobře. Jsou společným fundamentem.

Přesto konzervativci interpretují tyto hodnoty jinak než sociální demokraté. Především tam, kde tyto hodnoty staví navzájem proti sobě, se objevuje podstatný rozdíl. Pro konzervativce a také pro liberály především mezi svobodou a spravedlností (rovností) existuje neřešitelné napětí. Kdo chce příliš svobody, ohrožuje rovnost. Prakticky je mnohem důležitější, že kdo uskutečňuje příliš mnoho rovnosti (sociální spravedlnosti), musí tak činit na úkor svobody. Jde tedy o rovnováhu, přičemž pak uvnitř těchto stran zůstává sporné, kdy se dosáhne této rovno-

váhy nebo kdy se poruší. Konzervativci dávají základní hodnoty na houpačku. Když je jedna základní hodnota nahoře, musí být druhá dole. Proto je snaha hledat rovnováhu, která by obě části houpačky dostala na stejnou úroveň. Tato rovnováha je vždycky vratká, protože různá křídla ve straně hledají rovnováhu v různých bodech.

Sociální demokraté to od té doby, co existují, viděli jinak. Měli zkušenost, že jen rovnoprávnost a sociální vyrovnání – tedy více spravedlnosti – jim dává šanci, aby se svou svobodou – zaručenou ústavou – něco začali. Sociální spravedlnost neznámá pro sociální demokraty méně, nýbrž více svobody, více praktické zažívané svobody. Tak mohou sociální demokraté dokonce definovat spravedlnost jako „rovnou svobodu“. Tady tedy nejde o houpačku, ale o dvě lokomotivy pro jeden vlak.

Totéž platilo a platí pro solidaritu. Kde se uskutečňuje solidarita, jsou lidé svobodnější, otevírají si nové prostory pro svobodnou činnost. Psychologové dnes vědí, že děti, které v rodině zažily bezpodmínečnou solidaritu a samy ji projevovaly, pohybují se svobodněji, když mají co dělat s jinými lidmi nebo institucemi.

Solidarita posiluje svobodu. Solidární společnost, o kterou usilují sociální demokraté, je svobodnou společností. A obráceně: solidarita se zakládá na svobodném rozhodnutí svobodných lidí. Většina Evropanů chce solidární společnost. Pro sociální demokraty se tři základní hodnoty o sebe vzájemně opírají a navzájem se doplňují. Také tady jsme blíže úkolům naší doby než druzí. Kde je propast mezi bohatými a chudými stále hlubší a štěpí společnost, je obava z přílišného sociálního vyrovnání komická.

Co platí pro spravedlnost, týká se také jiné hodnoty, která je blízká triádě: jistoty. Nesouhlasí, že jistota, ať už sociální nebo jistota před zločinem, musí omezovat svobodu. Že je tomu naopak, věděl už levicový liberál Friedrich Naumann před sto lety, když se ptal svých stranických přátel, k čemu jsou všechna práva a svobody, když se neví, z čeho se má v příštích týdnech žít. Jistota osvobozuje, osvobozuje od strachu, od licoměrnosti, osvobozuje k společenskému a sociálnímu angažmá. Všichni sociální demokraté nebudou souhlasit s tezí, že to platí také pro vnitřní bezpečnost. Nejen ten, kdo zná latinskoamerická velkoměsta, považuje šanci starého muže nebo dokonce staré ženy projít se v případě naléhavé potřeby také o půlnoci veřejným parkem za báječný, nezaplacený kousek svobody. Nejnepspravedlivější a nejnsvobodnější společnost je ta, ve které se dá bezpeč-

nost koupit za peněžitou částku, kterou mohou zaplatit jen nemnozí. Státní monopol násilí vytváří svobodu a je oporou spravedlnosti. Proto je to civilizační vymoženost, kterou mají chránit také sociální demokraté.

Hlásat základní hodnoty není věcí politiky. Ale také lidé, kteří se o politiku málo zajímají, chtějí vědět, jaké motivy a jaké představy o hodnotách stojí za každodenním politickým jednáním. Sociální demokraté jsou úspěšní tam, kde se jim daří odvodit praktické konání ze základních hodnot, kde je mohou hodnotit a představit jako malý, možná nepatrný krok k větší svobodě, větší spravedlnosti nebo větší solidaritě. Důvěryhodnost vzniká tam, kde se politika zřetelně váže na hodnoty

Sociální soudržnost

Ve 21. století se vedlo a vede méně válek mezi státy, avšak násilné výbuchy uvnitř států jsou četnější. Většinou jsou spojeny s rozpadem států: mnoho států už není s to udržovat sjízdné silnice, posílat učitele do vesnic, zajistit soudní jednání bez korupce. Ve většině afrických států jsou policisté tak špatně placeni, že nemohou uživit svou rodinu bez příjmů z korupce. Vede to často k tomu, že nemají vůbec chuť ohrožovat sami sebe tím, že by honili zločince. Obchodníci, jejichž obchody jsou pustošeny před očima policie, najímají vlastní milice, aby útočili na každého, koho považují za kriminálního. Tak se rozpadá státní monopol násilí, násilí se privatizuje a komercializuje.

*The Fund for Peace*** uveřejňuje každoročně *Failed States Index*. Přitom nerozlišuje, jak je obvyklé, mezi failing states, tedy rozpadajícími se státy a *failed states*, tedy už rozpadlými, v podstatě neexistujícími státy. Zato rozlišuje mezi „ohroženými“ a „velmi ohroženými“ státy. Pro rok 2009 zařadil 35 států, především v Africe a Jižní Asii do kategorie „velmi ohrožených“. Skoro všechny státy v Latinské Americe patří k „ohroženým“. Privatizaci a komercializaci násilí většinou předchází rozštěpení společnosti. Kde milióny živořící ve slumech, *barridas*, *favelas*, zatímco se zámožní osamocují v *gated communities* za ploty nabitými elektrickým proudem a střeznými soukromně najatými žoldnéři, privatizuje se násilí, to zdo-la ze slumů a to dobře placené shora, přičemž se obě formy násilí rychle vyrovnávají ve své krutosti. Přibývá počet obětí. V Mexiku umírá v drogové válce více lidí než ve zmatcích Afghánistánu, i když nepočítáme 8 000 lidí, kteří v zemi sousedící s USA každoročně mizejí beze stopy.

Co to má společného s budoucností sociální demokracie? Ukazuje se, že ten, kdo dopustí, aby se rozštěpila společnost, nebo to dokonce podněcuje, vydává se nejen na falešnou, nýbrž i na krajně nebezpečnou cestu. Kdo jako Margaret Thatcherová tvrdí, že společnost vůbec neexistuje („Není tu nic takového jako společnost“, Thatcher 1987), se nepotřebuje starat o její soudržnost – až se nakonec společnost určitým způsobem rozštěpí, což nutně vede k privatizaci násilí.

Kdyby tržní radikalismus neztroskotal ekonomicky, zničil by se sám tímto způsobem během několika desetiletí. Také svobodný trh nefunguje bez státního pořádku, bez zákonného a prosazovaného práva. Jen by se pak s tržním radikalismem ocitnuly v koncích i demokracie a právní stát.

Ted', zvláště v Evropě, je ještě čas ke změně kurzu. Krize posledních let způsobila, že je k tomu větší ochota. Velká většina souhlasí s tím, že dnes jde o to, upevnit společnost sociálním vyrovnáním. Tato většina zahrnuje odbory a církve a také značnou část konzervativních stran a jejich stoupenců.

Jestliže se sociálním demokratům podaří přesvědčit tuto většinu o tom, že je nejlepší, bude-li soudržnost společnosti ve zkušených rukách sociálních demokratů, budou mít před sebou ohromný úkol a stejně velkou šanci. Ukazuje se, že solidární společnost je nejen správná a dobrá, ale také palčivě nutná.

Sociální demokracie v Evropě

Sociální demokraté v Evropě zaznamenali své rozhodující úspěchy v jednotlivých národních státech. V těchto národních státech a pro ně dělali politiku nástroji národních států, budovali „stát dostatečně silný, aby ekonomické zájmy donutil respektovat politickou vůli národa a etické principy národního společenství“, jak se vyjádřil polský sociolog Zygmunt Bauman (Bauman 2009). Že se sociálním demokratům na konci prvního desetiletí 21. století nedaří, má co dělat s jiným úsudkem Zygmunta Baumana: „Národní státy již na svém území nejsou suverény v žádném aspektu běžného života“ (Bauman 2009). Skutečná moc, říká Bauman, vyprchala z národních států do globálního prostoru (*global space*). Bauman s rezignací zjišťuje: „Nadále nelze v rámci národního státu budovat ‚sociální stát‘ garantující existenční jistoty všem svým členům.“

Také ten, kdo považuje Baumanovy formulace za příliš příkré, bude muset připustit, že národní stát degradovaly globálně působící koncerny a banky na místo, které musí soutěžit s jinými místy o investice tohoto globálně působícího kapitálu. Když se třeba daňovou politikou státu zdůvodňuje, že se tam neinvestuje, ano, že se odtud investice stahují, ocitá se národní stát pod tlakem. V nejhrošším případě je vydíratelný.

Když je tomu tak, požadovali také evropští voliči od svých sociálně-demokratických politiků často více, než ti mohli při nejlepší vůli vykonat. Když sociálně-demokratický ministr financí zvýšil daň z přidané hodnoty a zároveň snížil daně podnikatelům, považovala to většina jeho voličů za nespravedlivé a neslychané. Kdyby jim tento ministr financí řekl: „Já to také pokládám za nespravedlivé, ale nezbyvá mi nic jiného, když nechci, aby se přestalo investovat nebo aby dokonce investice odcházely ze země a v důsledku toho stoupala nezaměstnanost,“ musel by se obávat repliky: „Proč jsme tě pak volili? Nač tu vůbec jsi?“ Takových otázek se bojí každý politik. Proto se napříč politickými stranami tak nerada přiznává vlastní bezmoc. Ale tím to není lepší, je to horší, protože vzniká legenda o zradě: „Ministr financí nás zradil!“ Tuto legendu psanou velkými písmeny, lze pak číst na plakátech, s nimiž táhne ulicemi strana Levice.

Ztráta svrchovanosti, o níž se tu debatuje, nevzniká ani tak v důsledku podmínek kladených Evropskou unií, jako spíše v důsledku globalizace trhů, také finančních trhů. V podstatě by odpovědí měla být globalizace politiky a také globalizace sociální demokracie. To může být dnes ovšem jen dalekým cílem, motivující utopii, nikoli politickým cílem pro nejbližší léta.

Zůstává Evropa, Evropská unie. Byla by dost velká a silná, aby vzdorovala pokusům o vydírání. Copak je důvěryhodný ten, kdo hrozí, že se vyhne trhu s 500 milióny koupěschopných zákazníků? Obtíž leží v Evropě samé. Evropská unie není koncipovaná jako společný stát, ale jako společný trh. Kde jde o to, aby se odstranily překážky na tomto společném trhu, aby se zakázalo porušení soutěže, může komise Evropské unie jednat. A dělá to, občas s přehnanou horlivostí. Kde jde o to, obnovit nástroje, které vyklouzly národnímu státu z rukou, prokazuje Evropská unie, že je zatím neúčinná.

Pro daně je příslušná Rada 27 národních vlád. Jen když to chce všech 27, dostane se předloha na denní pořad. Nestane se tedy nic, ačkoli už sama horní a dolní hranice podnikatelských daní by mohla ukončit zničující soutěž

o nejnižší podnikatelské daně, která přispěla k zadlužení národních států více než pochybné sociální výdaje.

Žádný div, že v Evropě jsou sociální demokraté, kteří se hádají s Evropskou unií a sázejí na zbytky kompetence národních států. Musíme využít těchto zbytků, jak to jen jde. Ale to budoucnost nezajistí.

To, že národní stát už není to, co byl, má mezi jiným tu výhodu, že už si vůbec nedokážeme představit válku mezi Evropany. Zato se uvnitř Evropské unie sledují s rostoucí tvrdostí národní zájmy. To EU oslabuje, zvláště když v tom vyniká hospodářsky nejmocnější stát. Ale jen s hrůzou si můžeme představit rozpad Unie. Mimo zůstávají jen více nebo méně bezmocné národní státy ve světě gigantů.

Kdo chce dělat skutečnou politiku, sociálně-demokratickou politiku, musí vsadit na Evropu, na tu Evropskou unii, jejíž Komise byla tržně radikálním myšlením více infikována než většina národních vlád. Možná to bude úkolem celé generace, vytvořit v Evropské unii politické páky, které unikly národnímu státu a díky nimž se EU stane globálním hráčem, který dokáže prosadit globální uspořádání. Ale dosud to většina sociálních demokratů v Evropě ještě nepochopila a nepřijala jako svůj úkol. Na žádných volbách se stoupenci sociální demokracie nepodílejí tak málo jako na těch evropských. Důsledky toho můžeme vidět v Evropském parlamentu.

Chce-li mít sociální demokracie v Evropě dobrou budoucnost, musí se stát stranou evropskou a jako evropská strana musí být vidět a slyšet. To by po překonání tržního radikalismu mohlo být snazší. Mohli bychom začít společně psát novou kapitolu.

Sociální demokraté se mohou rychle sjednotit na tom, že potřebujeme „sociální Evropu“. Kdo jí chce, musí nejdřív utvořit politickou Evropu, Evropu s nástroji a kompetencemi, bez nichž se sociální Evropa nedá budovat. Jan Niklas Engels a Gero Maass to vyjádřili takto: „Sociální demokracie potřebuje více Evropy, ale Evropa naopak potřebuje více sociální demokracie“ (Engels/Maass 2009). Aby Evropa získala více sociální demokracie, musíme vybudovat akceschopnou evropskou sociální demokracii.

—

* Dopis z 9. září 1982, v němž ministr hospodářství Otto Hrabě Lambsdorf (FDP) předložil spolkovému kancléři Helmutu Schmidovi koncept, jak překonat nedostatečný

růst a jak čelit nezaměstnanosti, se všeobecně považuje za začátek roztržky sociálně-liberální koalice.

—

** Viz <http://www.fundforpeace.org/>

Literatura

Bauman, Zygmunt (1. 11. 2009): *Reconnecting Power and Politics*. In: <http://www.social-europe.eu/2009/11/reconnecting-power-and-politics/> (navštíveno dne 11. 8. 2010).

Bobbitt Philipp (2002): *The Shield of Achilles: War, peace, and the course of history*. New York: Alfred A. Knopf.

Bos, Wouter (25. 1. 2010): *Beyond the Thrid Way*. In: <http://www.pvda.nl/binaries/content/assets/europanetwerk/engelse+site/Wouter+Bos+Beyond+the+Third+Way.pdf/Wouter+Bos+Beyond+the+Third+Way.pdf> (navštíveno dne 11. 8. 2010).

Cruddas, Jon/Nahles, Andrea (2009): *Building the good society. The project of the democratic left*. London: Compass. http://www.lwbooks.co.uk/journals/soudings/social_europe/building%20good%20society.pdf

Engels, Jan Niklas/Maaß, Gero (2009): The Good Society needs good Social Democrats, in: *Good Society Debate*, <http://www.social-europe.eu/author/jan-niklas-engels-and-gero-mass/> (navštíveno dne 12. 8. 2010).

Gabriel, Sigmar (14. 11. 2009): Rede des Vorsitzenden der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands Sigmar Gabriel auf dem SPD-Bundesparteitag in Dresden. In: http://www.spd.de/de/pfd/091113_rede_gabriel_bpt09.pdf (navštíveno dne 11. 8. 2010).

Thatcher, Margaret (1987): Interview for *Woman's Own*. In: <http://www.margaretthatcher.org/document/106689> (navštíveno dne 11. 8. 2010).

O autorovi

ERHARD EPPLER je bývalý spolkový ministr pro hospodářskou spolupráci a zakládající předseda Komise SPD pro základní hodnoty.

Impressum

Friedrich-Ebert-Stiftung e.V., zastoupení v České republice
Zborovská 27, Praha 5, 150 00

Za česká vydání publikační řady IPA odpovídá:
Anna Kárníková, Friedrich-Ebert-Stiftung e.V., zastoupení
v České republice

Tel.: +420 224 947 076
Fax: +420 224 948 096
www.fesprag.cz

Objednávky/Kontakt:
fes@fesprag.cz

Mezinárodní politická analýza (Internationale Politikanalyse, IPA) je analytická sekce oddělení Mezinárodní dialog (Internationaler Dialog) centrály Friedrich-Ebert-Stiftung v Berlíně. V našich publikacích a studiích zpracováváme zásadní témata evropské a mezinárodní politiky, ekonomiky a společnosti. Naším cílem je rozvíjet doporučení a scénáře pro politickou aktivitu z pohledu sociální demokracie.

Názory vyjádřené v této publikaci jsou názory autorů a nemusí nezbytně vyjadřovat stanovisko Friedrich-Ebert-Stiftung.

ISBN 978-80-904827-3-9
Orig.: ISBN 978-3-86872-516-2